

ZROD LATINSKÉ KŘESŤANSKÉ LITERATURY: OBDOBÍ LATINSKÉ PATRISTIKY

Římská literatura, tj. antická či klasická latinsky psaná literatura, se v období od konce 2. stol. n. l. vyvíjí ve dvou paralelních oblastech – jako tvorba „pohanská“: ta je přímým pokračováním klasického vývoje, a tvorba křesťanská: ta pokračuje v antickém vývoji specifickým způsobem. Křesťanské spisovatele této doby, přibližně do 6. stol., označujeme jako autory patristické (*pater* – otec, tedy otcové církve¹).

Nejvýznamnější autory latinské patristiky představíme pouze stručně,² informací o jejich spisech, které měly zřetelný význam pro další vývoj reflexí (přijetím nebo snahou o odmítnutí) antické kulturní a literární tradice tvorbou základů středověkého myšlení a spisování.

Teologická próza

Quintus Septimius Florens **Tertullianus** (cca 160-220), afrického původu (Kartágo), bývá uváděn jako příklad autora, který se staví nepřátelsky vůči antické kultuře: jeho apologetické spisy skutečně odmítají antickou mytologii a římské náboženství, ve spisech s asketickým obsahem útočí na některé stránky pohanského způsobu života (divadla, odívání, sexuální morálka). Tertullianus ovšem stejně jako všichni autoři patristického období byl antickou kulturou odchován a je na ní v mnohém závislý.

Marcus **Minucius Felix**, rovněž Afričan, žil přibližně v téže době jako Tertullianus, byl asi o něco mladší. Na rozdíl od něho se k tradici antické literatury, speciálně k Ciceronovi, jednoznačně hlásí. Je tomu tak v jediném jeho (dochovaném) spise, dialogu s titulem **Octavius**, který je budován podle Ciceronova a Senekova vzoru s použitím vybraných stylistických a rétorických prostředků; Minucius se tak snaží získat pro křesťanství vzdělané pohanské publikum.

¹ Titul církevních otců byl ale katolickou církví přičten několika nejvýznamnějším a nejlivnějším teologům pozdního starověku a středověku; patristické autory takto označujeme v poněkud jiném, spíše periodizačním, smyslu.

² Zevrubněji (v češtině) o nich pojednávají tyto příručky: STIEBITZ, F. *Stručné dějiny římské literatury* (poprvé 1938, poté řada dalších vydání); CONTE, G. B. *Dějiny římské literatury*. přel. D. Bartoňková et al., Praha: KLP 2003; ŠUBRT, J. *Římská literatura*. Praha: Oikumene 2005.

Thascius Caecilius **Cyprianus** pocházel stejně jako předchozí dva autoři z Afriky, kde také působil a kde v roce 258 padl za oběť pronásledování křesťanů. Jeho literární dílo je zaměřeno zčásti apologeticky, zčásti pastoračně; jeho apologie se neobrací pouze proti pohanským náboženským představám, ale dokonce z větší části proti raným křesťanským herezím. Pokouší se o formulaci některých křesťanských dogmat a o vymezení pojmu církve.

Lucius Caelius Firmianus **Lactantius** (cca 260-325), rovněž afrického původu, bývá nazýván „Cicero christianus“. Podobně jako Minucius Felix se obracel na vzdělané vrstvy obyvatel římské říše a zásadně se zasloužil o syntézu židokřesťanství s řecko-římskou kulturou. Píše velmi kultivovaným jazykem i stylem, ovládá tradiční antické rétorické postupy. Jeho hlavní dílo má název *Divinae institutiones*.

Aurelius **Ambrosius** (Ambrosius Mediolanensis, Milánský, svatý Ambrož, 340-397), původem z Trevíru, byl biskupem v Miláně. Byl velmi plodným a vlivným autorem, pro další kulturní vývoj má význam především to, že v doprovázel Aurelia Augustina v jeho křesťanských počátcích (Augustin přijal r. 387 křest právě od Ambrože), a jeho autorství prvních křesťanských hymnů. Právem je mu z celého kánonu, který se tradoval pod jeho jménem, připísáno asi čtyři až pět těchto skladeb;³ Ambrosius dal hymnu pevnou formu čtyřveršové strofy osmislabičných veršů, původně s jambickým spádem (*čítanka, 1*).

Eusebius Sofronius **Hieronimus** (sv. Jeroným, 347-420),⁴ původem asi z Dalmácie, byl plodným autorem teologických spisů, zanechal důležitou korespondenci, do dějin křesťanství a literatury ale vstoupil především tím, že pořídil z původních jazyků, hebrejštiny a řečtiny, překlad Bible do latiny, tzv. **Vulgátu** (*Versio Vulgata* = obecně rozšířený překlad, *versio* = překlad), s nímž pracovali všichni středolatinští autoři a jež je s malými opravami a úpravami kanonickým textem Bible v katolické církvi dodnes. – Z řecké **světové kroniky** církevního autora Eusebia přeložil druhou knihu, poněkud ji přepracoval a dovedl k roku 37. (Jeho vlastní historické dílo nese název **De viris illustribus** a podává přehled latinských církevních autorů.)

³ Jejich incipity (počáteční slova): *Aeterne rerum conditor, Iam surgit hora tertia, Deus creator omnium* a *Veni, redemptor gentium*.

⁴ Hieronimus je patronem překladatelů, jeho svátek (30. září) se slaví jako den překladatelů.

Aurelius Augustinus (sv. Augustin, 354–430), opět afrického původu (Thagaste; pak biskup v africkém městě Hippo Regius) je největším představitelem latinské patristiky, jeho působení na literární i myšlenkový vývoj dalších staletí až do novověku má nedozírný rozsah i význam. Jeho vrcholným dílem je spis *De civitate Dei*, obrana (apologie) křesťanství proti výtkám, že zavinili dobytí Říma barbary, a zároveň systematické dílo filozofie dějin. Dějiny lidstva se podle Augustina dějí v neustálém střetu boží obce (*civitas coelestis, civitas Dei*) a obce pozemské (*civitas terrena*), který vyvrcholí teprve na konci lidské historie; Augustin ji dělí do sedmi epoch od Adama do dne posledního soudu, je tedy také jedním ze zakladatelů středověkých eschatologických představ, na tomto jeho spise spočívá většina pokusů pozdějších spisovatelů o periodizaci historie. – Další Augustinův text podstatně ovlivnil podobu západní křesťanské zbožnosti, jsou to jeho *Confessiones*, česky „Vyznání“. Autor v nich podává svůj životopis, zejména svou duchovní cestu ke křesťanství; ve druhé části spisu mluví o některých základních pojmech a otázkách rodící se křesťanské teologie. I v této části svých *Vyznání* zůstává autorova nota silně subjektivní a emotivní, text je psán v 1. osobě (Ich-Form). Spis bývá označován jako první subjektivně-lyrické dílo latinského básnictví, jeho dikce skutečně osciluje mezi výrazovými prostředky prózy a poezie.

Kromě těchto dvou základních a obecněji známých Augustinových děl vezmeme na vědomí spis *De doctrina christiana*, v němž jsou na půdorysu Ciceronových teoretických rétorických spisů položeny základy křesťanské rétoriky – homiletiky, vedle toho je tento spis zakladatelský pro hermeneutiku – exegezi, a pro sémiotiku (vztah mezi věcmi a jejich znaky). Augustin zde také naznačuje způsob, jímž má nastupující křesťanská vzdělanost využívat kulturní dědictví pohanské antiky a nově je zpracovávat.

Křesťanská poezie

Kromě **Ambrosia z Milána**, tvůrce latinského hymnu (viz výše), a jeho předchůdce Hilaria z Poitiers (asi 315–367, jeho hymny se dochovaly pouze fragmentárně):

Commodianus, básník, o němž ani nevíme, kdy žil (3. stol.? 5. stol.?), je autorem dvou sbírek poezie s názvy *Instructiones* a *Carmen apologeticum*. Obě mají apologetický obsah a polemizují s římskými pohanskými náboženskými představami.

Aurelius **Prudentius** Clemens (348– po r. 405) byl původem z Hispánie. Je autorem dvou slavných básnických sbírek, *Cathemerinon* a *Peristephanon*. První z nich obsahuje hymny k modlitbám v průběhu dne (podle denních dob: ráno, poledne, večer...) a pak k příležitostem

církevního roku, hlavním křesťanským svátkům. *Peristephanon* (vl. *O korunách mučedníků*) obsahuje hagiografické hymny, básnicky zpracované legendy o mučednících se zvláštním důrazem na názorné až naturalistické líčení jejich smrti; jsou složeny v lyrických rozměrech antického básnictví.

Meropius Pontius **Paulinus Nolanus** (353 Bordeaux - 431 Nola) je výrazným příkladem proměny antického vzdělance v biskupa. Pocházel z bohaté senátorské křesťanské rodiny a byl přítelem básníka Ausonia, několik tragických událostí jeho rodinného života, jistě spolu s jinými okolnostmi včetně setkání s biskupem Martinem z Toursu, vedlo k tomu, že se vzdal kariéry a přijal kněžské svěcení; r. 409 se stal biskupem v jihoitalské Nole. Zanechal příležitostné básně (epicedia, epithalamia, konsolace, propemptikon) s křesťanským obsahem, většinou v daktylském hexametru. Sbíрка obsahuje též *Carmina natalicia* ke cti mučedníka, patrona města Noly, sv. Felixe, kterého měl Paulinus ve zvláštní úctě; je to cyklus výročních „narozeninových“ básní (každoročně ke dni jeho smrti, jež starověké i středověké křesťanství chápalo jako den zrození k věčnému životu), dále jsou zde básnické listy adresované Ausoniovi. Ve své poezii prokázal Paulinus dobré vzdělání v antické poetice i básnické nadání.

Vedle básní máme od Paulina sbírku dopisů, obsahující i korespondenci s Augustinem, Ambrosiem, Hieronymem nebo Sulpiciem Severem i dalšími významnými postavami jeho doby.

Vědomě navazuje na antickou tradici také **křesťanská epika**, která se snaží soupeřit s římským eposem, především s Vergiliovou *Aeneidou*. V epickém útvaru i rozměru (dakt. hexametru) jsou zpracovávána v první řadě evangelia, a to těmito autory: C. Vettius Aquilinus **Iuvenus**, *Evangeliorum libri quattuor* (30. léta 4. stol.), Alcimus Ecdicius **Avitus** v 5. stol. líčí ve skladbě *De spiritualis historiae gestis* stvoření světa, pád člověka, potopu a přechod Rudého moře. V 6. stol. sepsal autor jménem **Sedulius** epickou báseň *Carmen Paschale*, v níž převyprávěl velikonoční příběh, přibližně v téže době **Arator** básnicky zpracovává příběhy *Skutků apoštolských* v eposu *Actus Apostolorum*.

Jedním z nejzajímavějších pokusů této epické tvorby je cento⁵ básničky jménem **Proba** (nejistá totožnost, 4. stol.), *Cento Vergilianus*, který má necelých 700 hexametřů a popisuje nejprve starozákonní výjevy, ve druhé části události z Ježíšova života.

⁵ Cento: nová básnická skladba je sestavena z veršů nebo částí veršů, nejčastěji z polovin hexametřů, vzatých z jiného textu.

Mimo tyto žánry stojí cestopis vyprávějící o putování do Svaté země a do okolních zemí (Egypt, M. Asie). Je znám pod názvem *Peregrinatio Aetheriae (Egeriae) ad loca sancta* a jeho autorkou je Egeria (Aetheria); domýšlíme se, že to byla jeptiška urozeného původu, snad pocházela z Jižní Galie. Dílko sepsala kolem roku 400. Je zajímavé i prostým a přitom názorným líčením, podává mj. důležité informace o poměrech v křesťanských sborech na Východě, zvláště o jejich tehdejší liturgii. Především je studováno pro svůj jazyk, neboť je to jedna ze vzácných literárních památek tzv. lidové (vulgární) latiny této doby.

ČÍTANKA

1.

Ambrosius, *Ad Galli cantum*

Aeterne rerum conditor,
Noctem diemque qui regis
Et temporum das tempora,
Ut alleves fastidium,

Praeco diei iam sonat, 5
Noctis profundae pervigil,
Nocturna lux viantibus,
A nocte noctem segregans.

Hoc excitatus lucifer
Solvit polum caligine, 10
Hoc omnis erronum chorus
Vias nocendi deserit.

Hoc nauta vires colligit
Pontique mitescunt freta,
Hoc ipse petra ecclesiae 15
Canente culpam diluit.

Surgamus ergo strenue,
Gallus iacentes excitat,
Et somnolentos increpat,
Gallus negantes arguit. 20

Gallo canente spes redit,
Aegris salus refunditur,
Mucro latronis conditur,
Lapsis fides revertitur.

Iesu, labentes respice 25
Et nos videndo corrige,

Si respicis, lapsus cadunt,
Fletuque culpa solvitur.

Tu lux refulge sensibus
Mentisque somnum discute, 30
Te nostra vox primum sonet,
Et ora solvamus tibi.

G. M. Dreves, Analecta hymnica medii aevi, L, 11